

بررسی فقهی حقوقی پیشگیری رشد مدار از جرائم مرتبط با شبکه‌های اجتماعی

۱. روح اله دهقانی. دانشجوی دکتری. دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم
۲. دکتر مهدی شیدائیان آرانی. استادیار دانشکده حقوق دانشگاه تهران، پردیس فارابی، قم (نویسنده مسئول)
۳. دکتر سید محمود میرخلیلی. دانشیار دانشکده حقوق دانشگاه تهران، پردیس فارابی، قم
۴. دکتر شهرداد دارابی. استادیار گروه حقوق دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم. ایران

چکیده

امروزه شبکه‌های اجتماعی مجازی، قوی‌ترین رسانه‌ی برخط، به شمار می‌روند؛ به همان میزانی که این شبکه‌ها، جریان آزاد اطلاعات را برای کاربران بهنجار، آسان نموده؛ گردش اطلاعات خرابکارانه و شیوه‌های نوین ارتکاب بزه نیز از این بستر، تسهیل شده است. هرگونه مقابله با جرایم مرتبط با شبکه‌های اجتماعی، نیازمند کاربست سیاست کیفری سنجیده و مدونی می‌باشد. گمنامی کاربران، صعوبت دسترسی به مجرمین حرفه‌ای این فضا به دلیل نظارت ناپذیری شبکه‌های اجتماعی غیر بومی و آسیب‌پذیری شدید آماج به ویژه کودکان، ضرورت پیشگیری رشد مدار از جرائم ارتكابی در این فضا را دو چندان ساخته است..

در این پژوهش به صورت توصیفی و تحلیلی، تلاش شده است با توصیف نظریات متفکران نظریات جرم‌شناسی به تحلیل این مفهوم در عرصه‌ی پیشگیری از جرم، پرداخته شود. منابع جمع‌آوری شده در این پژوهش به روش کتابخانه‌ای است که با استفاده از کتب، مقالات و گزارش‌های علمی داخلی و خارجی مرتبط و تحقیقات به عمل آمده در این حوزه، جمع‌بندی نهایی صورت گرفته است. یافته‌ها مبین این موضوع است که استفاده از نهادهای جامعه‌پذیرکننده، تقویت ساز و کارهای خودکنترلی، برنامه‌های حمایتی فردمدار، خانواده‌مدار، مدرسه‌مدار و بهره‌گیری از ظرفیت‌های اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی جهت ایجاد بسترهای لازم در راستای مانع‌سازی در گرایش اطفال و نوجوانان به بزهکاری حائز اهمیت می‌باشد. از دیگر سو آموزه‌های فقهی نیز حکایت از آن دارد که کودکان و نوجوانان جزو آسیب‌پذیرترین اقشار جامعه از لحاظ جسمانی، روانی و اجتماعی به شمار می‌روند. متأسفانه به دلیل محدودیت‌های پژوهشگران در دسترسی پرونده‌های قضایی، هیچگاه به درستی ابعاد مختلف این جرائم، مورد کنکاش واقع نمی‌شوند و هر روز بر دامنه‌ی این بزه‌ها و بزهکاری‌ها افزوده می‌شود بنابراین ایجاد سامانه‌های هوشمند و یکپارچه برای ثبت دقیق آمار و اطلاعات مربوط به جرائم این حوزه و فراهم کردن امکان دسترسی پژوهشگران به این داده‌ها، تقویت شبکه‌های اجتماعی بومی با چاشنی خلاقیت و ابتکار، توجه ویژه به موضوع ارتقای سواد رسانه‌ای با تهیه و تدارک امکانات سخت‌افزاری و نرم‌افزاری برای آموزش نوجوانان، جوانان و والدین آن‌ها، به عنوان راهکارهای عملی برون‌رفت از این شرایط پیشنهاد می‌شود. هم‌افزایی مجموعه‌ی ارکان حاکمیت با مشارکت شهروندان و نهادهای مدنی در این مسیر خطیر، ضرورتی انکارناپذیر است.

کلید واژه‌ها: بزهکاری اطفال و نوجوان، جرائم مرتبط با شبکه‌های اجتماعی، پیشگیری رشد مدار، آموزه‌های فقهی

۱- مقدمه و بیان مسئله

از سال ۲۰۰۵ تاکنون، موضوع شبکه های اجتماعی مجازی، اصلی ترین مشغله ی کاربران اینترنت در دنیا و به تبع آن در ایران بوده است و امروزه شبکه های اجتماعی مجازی، قوی ترین رسانه ی آنلاین در دنیا به شمار می روند. شبکه های اجتماعی نسل جدیدی از فضای روابط اجتماعی هستند که با اینکه عمر خیلی زیادی ندارند، توانسته اند به خوبی در زندگی مردم جای باز کنند. مردم بسیاری در سنین مختلف و از گروه های اجتماعی متفاوت در این شبکه ها، گرد هم آمده اند و از فاصله های بسیار دور در دنیای واقعی، از این طریق با هم ارتباط برقرار می کنند. تاثیر روزافزون تکنولوژی های نوین ارتباطی به ویژه شبکه های اجتماعی، دولت ها را وادار به اتخاذ سیاست های فرهنگی و رسانه ای جدید و ملی کرده است، به نحوی که بسیاری از دولتها برنامه عملیاتی ویژه ای برای مقابله با تاثیر شبکه های اجتماعی مجازی اتخاذ کرده اند. بدون تردید و با بررسی اجمالی وضعیت امروز جامعه می توان بیان داشت که رابطه مستقیمی میان عضویت در شبکه های اجتماعی و تغییرات شگرف در سبک زندگی افراد وجود دارد. به عنوان مثال این شبکه ها بر نوع پوشش، نحوه معاشرت و حتی سبک برقراری ارتباط میان اقشار مختلف جامعه، اثر گذار بوده است. صفحات پروفایل افراد در شبکه های اجتماعی این شانس را به خالقان خود می دهد که جنبه هایی از هویت خود را که پیش تر، پنهان بوده افشاء کنند. گرایش به بزهکاری در دوران کودکی، آن ها را از پیمودن مسیر رشد و تعالی باز می دارد و جایگاه آینده آنان را در اجتماع به خطر می اندازد. از همین روست که امروزه راهبرد بین المللی پیشگیری از جرم از سطح سوم (سزادهی، ناتوان سازی، اصلاح و درمان مجرمان) به پیشگیری رشد مدار تغییر کرده و در حال حرکت به سوی ترکیبی از راهبردهای پیشگیری اولیه (پیشگیری عمومی) و پیشگیری ثانویه (پیشگیری از بزهکاری افراد در معرض خطر) است. تلاش برای پیشگیری از بزهکاری اطفال و نوجوانان در معرض خطر، مبانی حق محور دارد. شناسایی عوامل خطر گرایش به بزهکاری و همچنین شناسایی عوامل حمایت کننده ی کودکان و نوجوانان در مقابل این خطرها دو رکن اصلی پیشگیری رشد مدار را تشکیل می دهند. البته قطعا این قشر در واقع امر، قربانی قصور جامعه در انجام تکالیفش نسبت به کودکان و نوجوانان محسوب می شوند بنابراین نیازمند حمایتی نو در جهت جبران کمبودهای عاطفی، روانی و آموزشی در فرایند جامعه پذیری هستند. در هر حال پیشگیری رشد مدار بدنبال بهبود توانایی های اجتماعی و تکامل فکری، اخلاقی و اجتماعی اطفالی است که خطر گرایش آن ها به بزهکاری، زیاد است و از طریق احیای شرایط تربیتی، نیل به این اهداف را دنبال می کند. از این رو نوشتار حاضر، پیشگیری رشد مدار را از منظر فقهی و حقوقی مورد بررسی قرار می دهد. لازم به ذکر است از آنجایی که تعریف مورد توافقی در خصوص

جرم رایانه ای وجود ندارد؛ به نحوی که حتی انجمن بین المللی حقوق کیفری در نشست خود در سال ۱۹۹۲ در آلمان نیز نتوانست تعریفی برای جرم رایانه ای ارائه کند و در واقع همه شرکت کنندگان به توافق رسیدند که به جای تعریف جرم رایانه ای، فهرستی از جرائم رایانه ای عمدی را به منزله ی مبنای مشترک، بپذیرند؛ در خصوص جرائم مرتبط با شبکه های اجتماعی نیز تعریف دقیقی نمی توان ارائه نمود ولی منظور ما از جرایم مرتبط با شبکه های اجتماعی در این پژوهش، جرائمی است که شبکه های اجتماعی به عنوان وسیله و ابزار ارتکاب جرم، در آن نقش داشته باشند و هدف ما پیشگیری از این قسم از جرائم است. در این پژوهش تلاش ما بر این بوده است تا نحوه ی اجرای کارکردهای پیشگیرانه ی رشدمدار را بر ناهنجاری های موجود در شبکه های اجتماعی بیازماییم و در این راستا با تحلیل دو پرونده قضایی سعی کرده ایم تا به نگاهی واقع بینانه و منطقی، دست یافته و راهکارهای عملیاتی ارائه نماییم.

۲- مبانی و منابع فقهی پیشگیری رشد مدار

۲-۱- منابع فقهی و شرعی

مهمترین منابع در حقوق اسلامی، قرآن، سنت، اجماع و عقل است و از آنجا که در حال حاضر، زمینه ی نزول دو منبع نخست، فراهم نیست و منبع سوم نیز دست یافتنی نمی باشد، دلیل چهارم را باید اصلی ترین دلیل به حساب آورد. با این وجود، فقها بر این باورند که قرآن و سنت فقط احکام عبادی شخصی را بیان نمی کنند بلکه در زمینه های اجتماعی نیز احکام فراوانی دارند. از همین روی، قرآن و سنت هم دو منبع مهم برای موضوع بحث ماست که به برخی از آنها اشاره می کنیم:

۲-۱-۱- قرآن

قرآن کتاب اخلاق و انسان سازی است اما علاوه بر احکامی که در این زمینه بیان می کند آیاتی نیز به مقررات و احکام حقوقی و اجتماعی اختصاص دارد که با عنوان «آیات الاحکام» شناخته می شوند. اگر انسان به صورت کامل، تربیت شده و رفتاری منطقی و نیکو داشته باشد با کمک عقلی که به عنوان پیامبر درونی او به ودیعه نهاده شده است توان وضع مقررات زندگی را دارد بنابراین احکام حقوقی قرآن جنبه ارشادی دارند. در اینجا به چند آیه اشاره می کنیم.

در قرآن کریم از مراحل رشد انسان، زمان حمل، بلوغ حلم، بلوغ نکاح و بلوغ اشد و در موارد دیگری به پیری اشاره گردیده است. بلوغ حلم در آیه ۵۹ سوره مبارکه نور ذکر شده است: «و اذا بلغ الاطفال منکم الحلم فلیستادنوا کما استاذن الذین من قبلهم کذلک یمین الله لکم آیاته والله علیم حکیم»؛ و چون کودکان شما به سن بلوغ رسیدند باید از شما کسب اجازه کنند همان گونه که آنان که پیش از ایشان بودند اجازه گرفتند... اگرچه در جرم شناسی برای شروع بزهکاری انسان، سنین مختلفی اعلام شده است و به تناسب رشد انسان از نظر بدنی و نیروی حیاتی و شهوانی، تمایل به ارتکاب جرم نیز افزایش یافته تلقی گردیده است و حتی در برخی سنین به اوج خود می رسد (کی نیا، ۱۳۷۰: ۳۲۸) اما با نگرش در آیات قرآن مجید مشخص می شود که سن خاصی در طول مراحل مختلف رشد انسان برای بزهکاری تعیین نموده است. آنچه مورد تاکید قرآن کریم است تعلیم و تربیت دوران طفولیت و بلوغ می باشد. این مهم نشانگر این معنا می تواند باشد که قسمت اعظم گرایش های انحرافی و جنایی، ریشه

در این دوران دارند. بنابراین تدابیر پیشگیرانه مبتنی بر مداخله های روانی - اجتماعی در مراحل رشد کودکان و نوجوانان در هر یک از قالب های پیشگیری اجتماعی و وضعی که مورد تاکید جرم شناسی است نشانه های مهمی در قرآن دارد.

۲-۱-۲- روایات

آنچه مسلم است این است که اولین نقش در آموزش تعالیم دینی به کودکان و نوجوانان بر عهده ی نهاد خانواده و پس از آن بر عهده ی مدرسه و سیستم آموزشی است که این امور در گروهی اهتمام حاکمیت در تامین امنیت جامعه و سالم سازی آن می باشد. به همین دلیل است که از دیدگاه امام علی علیه السلام وجود حکومت برای هر جامعه ای ضرورت دارد و به سامان رسیدن امور اجتماعی و صلاح مردم در گروهی وجود حکومت است. از منظر معاشرت های ترجیحی، اسلام موکدا بیان می کند که معاشرت با صالحان و پاکان بر سیره و رفتار افراد، اثر گذار بوده و مانع بسیاری از انحرافات می گردد. حضرت علی علیه السلام در نامه ۷۴ نهج البلاغه می فرماید: «به نیکوکاران برسد تا از آنان باشید و از بدکاران، دوری کنید تا از آنان نباشید و پیش از راه از همراه و پیش از خانه از همسایه پبرسید».

۲-۲- مبانی فقهی پیشگیری رشد مدار

در آموزه های دین اسلام برای تربیت در تمامی مقاطع زندگی حتی قبل از ولادت نیز تعالیم ویژه ای داده شده است تا انسان از کودکی در کانون خانواده پرورش یابد. «از منظر فرهنگ تربیتی اسلام، والدین که مهم ترین نقش آفرینان در حوزه ی تربیت نسل جدید محسوب می شوند با بهره گیری از روش های صحیح و اطمینان بخش و با رعایت حقوقی که دین مبین اسلام معین فرموده است فرزندان خویش را در امر تربیت یاری نموده و برای پرورش خلاقیت های فرزندان و شکوفایی استعداد های آنان به حقوق اساسی فرزندان شان توجه کند» (پاک نیا، ۱۳۸۲: ۱۷).

در قرآن، حقوقی از قبیل انتخاب نام نیکو، تغذیه مناسب، ارتباط مناسب کلامی، چشم پوشی از خطاها، فراهم کردن مقدمات ازدواج و غیره برای کودکان بر عهده ی والدین گذاشته شده است که رعایت آن ها در ساختار شخصیتی کودکان و دور نمودن آن ها از محیط های آلوده نقش بسزایی خواهد داشت. آیات ۱۳ تا ۱۹ سوره مبارکه لقمان، منشوری از آنچه که والدین لازم است به فرزندان شان آموزش دهند را نشان داده است. لزوم حمایت از حقوق مالی کودکان به ویژه ایتم در آیه ۲۲۰ سوره مبارکه بقره مورد تاکید قرار گرفته است که می توان از جمله مبانی فقهی پیشگیری رشد مدار بر شمرد (خسروشاهی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۵). در فرمایش امیر مومنان نیز آمده است که «به یتیمان توجه کنید مبادا یتیمان با وجود شما به دلیل گرسنگی تباه شوند» (نامه ۴۷ نهج البلاغه). همچنین پامبر بزرگوار اسلام، آموختن دانش را از جمله حقوق فرزندان بر والدین می دانند.

۳- علت شناسی جرائم ارتكابی نوجوانان در شبکه های اجتماعی

از منظر جرم شناختی، پیشگیری اجتماعی مبتنی بر علت شناسی جرم است. بدین معنا که در تکوین جرم، عوامل مختلفی نقش دارند و رسالت پیشگیری اجتماعی، شناسایی و خنثی کردن این عوامل جرم زاست. بدون شک و به طور کلی، عوامل بسیاری در شکل گیری جرائم در بستر شبکه های اجتماعی موثرند. علل اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و مشکلات روحی - روانی مثل

افسردگی، عصبانیت، حسادت، انتقام جویی و غیره صرفاً بخشی از عوامل تحقق این جرائم هستند. اکنون به بررسی چند مورد از علل بزهکاری در جرائم مرتبط با شبکه های اجتماعی می پردازیم.

۳-۱- ناآگاهی کاربران کودک و نوجوان از ساختار و کارکرد شبکه های اجتماعی

سهل الوصول شدن استفاده از سایت های اینترنتی و عضویت در شبکه های اجتماعی موجب شده تا طیف گسترده ای از افراد به ویژه کودکان و نوجوانان بدون داشتن درک درست از واقعیات موجود در فضای غیر واقعی - فضای مجازی- و پیش از آنکه به بلوغ جسمی و جنسی رسیده باشند بی محابا وارد این عرصه شوند، میدانی که نه ابعاد آن را به درستی می شناسند و نه از بازیگران آن، اطلاعاتی دارند و نه قواعد بازی را می شناسند؛ با این اوصاف، تردیدی نیست که قطعا از هر جهت، بازنده ی این میدان خواهند بود. از منظر یافته های جرم شناختی از آنجایی که شبکه های اجتماعی به واسطه ی برخی از ویژگی ها از قبیل سهولت دسترسی و احساس امنیت ناشی از گمنامی، زمینه ی حضور حداکثری کاربران به ویژه کودکان و نوجوانان را فراهم نموده است به تدریج، باعث می شود الگوهای تبلیغ شده در فضای مجازی بر فضای حقیقی غلبه کند و حتی سبک زندگی و نحوه ی گفتار و پوشش کاربران را تحت تاثیر قرار دهد. چرا که رفتار مجرمانه همانند هر نوع رفتار دیگر در اثر تماس با اشخاص دیگر در اثر فرایند رابطه، یاد گرفته می شود. نظریه ی معاشرت ترجیحی ادوین ساترلند مبین این موضوع است که افراد در هم نشینی خویش با افراد جامعه، تعریف هایی را فرا می گیرند که گاه موافق و گاه مخالف رفتارهای کجروانه است، اگر تعریف هایی که کنش بزهکارانه را قابل قبول می نماید با پشتوانه ای قوی تر از تعریف هایی مخالف با رفتار کجروانه، به فرد، القا شود و فرد نیز در دفعات متعدد با این دسته تعاریف مواجه گردد احتمال اینکه فرد مرتکب کجروی شود بیشتر است. تئوری گابریل تارد نیز با تایید این مطلب بر این فرض مبتنی است که تمام اعمال و افعال با اهمیت زندگی اجتماعی، تحت تاثیر مدل ها و نمونه ها می باشند و هر کسی بر طبق عادات و رسوم مورد قبول محیط خود رفتار می کند، اگر کسی دزدی می کند یا مرتکب بزه قتل می شود کاری جز تقلید از دیگران انجام نمی دهد (سلیمی، ۱۳۸۰: ۱۵).

در نتیجه کاربران نوجوان شبکه های اجتماعی باید آموزش های لازم را ببینند تا ارتباطات آنلاین خود را محدود به افرادی کنند که نسبت به آن ها شناخت دارند تا خواسته یا ناخواسته در باتلاق جرائم شبکه های اجتماعی غرق نشوند. متأسفانه کودکانی که اطلاعات شخصی خود را در اختیار افراد ناشناس قرار می دهند این احتمال متصور است که رابطه ی مجازی آن ها به شکل فیزیکی نیز ادامه یابد و منجر به بزهکاری و حتی در مواردی بزهیدگی آن ها شود. بنابر این می توان گفت در حال حاضر کودکان و نوجوانان به شدت در معرض مخاطرات شبکه های اجتماعی قرار دارند و رفتارهای پر خطر آن ها در این فضا، ضریب بزهکاری و بزهیدگی آن ها را به شدت افزایش داده است. به عنوان مثال بسیاری از کاربران کم سن و سال شبکه های اجتماعی تلگرام و اینستاگرام - که بیشترین اقبال را در میان کاربران ایرانی دارند - از برخی قابلیت های این شبکه ها اطلاع ندارند که این امر باعث می شود بزهکاران فرصت طلب به راحتی وارد حریم خصوصی آن ها شوند و مجال سوء استفاده برایشان مهیا شود. خلاصه آنکه شبکه های اجتماعی، کاربران کم سن و سال را در معرض حجم عظیمی از اطلاعات مختلف، قرار می دهند که مسلماً بخشی از آن ها به دلیل عدم تناسب با رشد سنی و عقلی و میزان دانش کودکان و نوجوانان، می تواند آثار زیان باری به

همراه داشته باشد؛ از این رو آموزش مهارت های لازم به کودکان و والدین آن ها در جهت حضور مطلوب این قشر آسیب پذیر در بستر شبکه های اجتماعی، ضرورتی اجتناب ناپذیر است.

۳-۲- فقر اطلاعاتی والدین نسبت به فضای مجازی

با توجه به اختلاف سنی و شرایط متفاوت دوران رشد و تفاوت های فاحش ارزشی حاکم بر دنیای والدین با فرزندانشان، بسیاری از والدین از آسیب ها و فرصت های شبکه های اجتماعی غافلند لذا قادر به مدیریت و درک درست رفتارهای فرزندان خود نمی باشند که این عامل، باعث تشدید آسیب پذیری فرزندان می شود. ایجاد ممنوعیت مطلق برای کودکان و نوجوانان در استفاده از اینترنت و شبکه های اجتماعی بدون شک راهکار درست و منطقی محسوب نمی شود به این دلیل که از یک سو، منع کودکان در انجام هر کاری می تواند اثرات منفی نظیر خشم و لجابت آن ها را به همراه داشته باشد. از سوی دیگر شبکه های اجتماعی، مزایای گسترده ای دارند به حدی که امروزه، آموزش و پرورش نیز برای سهولت در انجام امور آموزشی خود از امکانات این شبکه ها بهره می برد. لذا ایجاد ممنوعیت مطلق، صرفا پاک کردن صورت مسئله است. بنابراین باید فعالانه وارد عرصه شد و با برگزاری جلسات و کارگاه های آموزشی در زمینه ی اطلاع رسانی به والدین، آن ها را با فرصت ها و تهدیدات شبکه های اجتماعی آشنا نمود.

۳-۳- جهل کاربران نوجوان نسبت به قوانین فضای مجازی

با توجه به نوپا بودن شبکه های اجتماعی اکثر کاربران علی الخصوص کاربران کم سن و سال، نسبت به قوانین حاکم بر این فضا، جاهل و بیگانه اند و به جهت عدم اطلاع کافی از حقوق خود، بیشتر در معرض آسیب هستند. با توجه به آنکه هنجارها و قوانین فضای مجازی بر مبنای ویژگی های خاص و منحصر به فرد این فضا، وضع شده اند و معمولا برای آن ها در دنیای فیزیکی، مشابهی وجود ندارد چنانچه کاربران توجیه نشوند، برخورد با قانون شکنی آن ها حتی در سنینی که از مسئولیت کیفری برخوردار هستند نیز با ایرادات جدی مواجه خواهد بود.

۳-۴- نظارت ناپذیری شبکه های اجتماعی غیر بومی

عموم کاربران شبکه های اجتماعی در خلاء ناشی از عدم امکان نظارت، قادرند هر نوع عکس یا ویدئویی را برای دیگران ارسال کنند و حتی در نمایه ی خود، هر نوع عکسی را قرار دهند. مشکل اصلی این است که شناسایی و احراز هویت مجرم به دلیل آنکه پردازنده ی مرکزی شبکه های اجتماعی غیر بومی در داخل کشور وجود ندارد بسیار سخت و بعضا به دلیل استفاده از خطوط مسروقه یا مجازی، غیر ممکن می باشد. براساس شواهد موجود، برخی از کاربران حرفه ای به ویژه مرتکبان جرائم جنسی برای حفظ آبرو و به دلیل ترس از تعقیب کیفری با ارائه ی هویت جعلی و ایجاد رایانامه به نام دیگری، عضو شبکه های اجتماعی مختلف می شوند و از خلاء نظارت ناپذیری شبکه های اجتماعی برای تحقق اهداف جنسی خود در این عالم مشوش مجازی سوء استفاده می کنند. شاید علت اصلی این ناهنجاری ناشی از این باشد که فضای مجازی با ناشناختگی اعطائی به کاربران و به دلیل نبود ملاقات چهره به چهره، محدودیت های عالم واقعی را برای ابراز تمایلات سوء، از میان برده است. بنابر این فقدان

راهبردهای کنش مدارانه و پیشگیرنده در این بستر، موجب می شود زمینه ی بزهکاری در این شبکه ها به ویژه در مورد کاربران کم سن و سال به نحو روزافزونی گسترش یابد.

۴- اقسام تدابیر پیشگیری رشد مدار از جرائم مرتبط با شبکه های اجتماعی

پیشگیری اجتماعی رشد مدار که پیشگیری زودرس نیز گفته می شود به دنبال آن است تا با شناسایی عوامل خطر، تقویت عوامل حمایتی و مداخله ی زودرس، از پایداری افراد در بزهکاری جلوگیری کند. به بیان دیگر، پیشگیری اجتماعی رشد مدار می کوشد تا با بکارگیری اقدامات مناسب روان شناختی- اجتماعی زود هنگام از تداوم و استقرار رفتارهای مجرمانه در افراد ممانعت کند. این اقدامات باید پیش از بروز و در آستانه ی اختلاف های احتمالی معمول، جلوی عوامل خطری که کودکان در معرض آن هستند بگیرد (کاریو، مجله تحقیقات حقوقی دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، ش ۳۵-۳۶، ۱۳۸۱: ۲۷۱). همان گونه که آموزه های دینی تأکید دارند و علمای جرم شناسی نیز تصدیق می کنند شخصیت انسان از بدو تولد و حتی قبل از آن، شکل می گیرد و به هر میزان که در این دوران، در خصوص سلامت روانی و شخصیتی اطفال، فعالیت شود به مراتب کارآمدتر و مطلوب تر از مداخله ی کیفی در سال های بعد خواهد بود. اگر کودکان در این سنین بجای تحصیل، به کار مشغول شوند امکان وقوع جرم و ناهنجاری ها از سوی آن ها در آینده بسیار محتمل خواهد بود (مهدوی، ۱۳۹۵: ۸۹۶-۹۱۳). در ادامه به بررسی راهکارهای پیشگیری رشد مدار از جرائم مرتبط با شبکه های اجتماعی می پردازیم.

۴-۱- ارتقای مهارت های مشارکت در دنیای مجازی

مهارت های اساسی زندگی عبارت است از مهارت های مختلف کلامی و رفتاری که افراد را قادر به تعامل و کنش و واکنش مناسب با سایر اعضای جامعه در شرایط مختلف می نماید. مهارت هایی مانند مهارت حل مسئله، مهارت مذاکره، مهارت رفع نیازهای زندگی، مهارت مدیریت هیجان و عواطف، مهارت مدیریت خشم و مهارت مشارکت در دنیای مجازی که از ضروریات زندگی در جوامع پیشرفته و پیچیده به شمار می روند (محمد نسل، ۱۳۸۰: ۹۷).

متأسفانه در جامعه ی امروز ما بسیاری از افراد علی الخصوص کودکان و نوجوانان از خلأهای احساسی و عاطفی رنج می برند که به واکنش های غیرقابل پیش بینی در آن ها منجر می شود. سیستم های مددکاری اجتماعی به این خلأها نمی پردازند و مهارت های زندگی آموزش داده نمی شود. در نتیجه افراد در مواجهه با مشکلات و پدیده های اجتماعی بدون پشتیبان مانده و دچار بحران می شوند. در کشورهای توسعه یافته، سیستم های مددکاری در خانه و مدرسه نفوذ دارند و حتی در برخی موارد از سیستم های امنیتی هم قوی تر کار می کنند مثلاً به محض تولد کودک، ریزترین اطلاعات مربوط به وی ثبت می شود و وضعیت و موقعیتش دائماً تحت کنترل قرار می گیرد. در مدارس نیز مددکاران به مجرد مواجهه با مشکل در خصوص کودکان و نوجوانان با والدین آن ها تماس می گیرند و سعی می کنند نحوه ی رفتار درست با این قشر را به والدین بیاموزند (نیکبخت، ۱۳۹۳: ۱۵۳-۱۵۴).

۴-۲- مهارت اجتناب از خطر

به طور کلی فراگیری این مهارت، افراد را قادر می سازد در برابر وضعیت های پر خطر کجروی، بهترین و منطقی ترین واکنش ها را از خود بروز دهند. فرض کنید در یک خیابان شلوغ در حال پارک اتومبیل خود در محل مناسبی هستید؛ در همین حین، راننده ی دیگری با سرعت عمل بیشتر، محل پارک شما را تصاحب می کند و اتومبیل خودش را زودتر از شما در آنجا پارک می کند و قصد ترک محل را دارد. معمولاً همه ی ما در چنین مواردی درباره ی نوع واکنشی که باید نشان دهیم دچار سردرگمی می شویم؛ مردد می شویم آیا گذشت کردن و جستجو برای یافتن جای پارک دیگر بهتر است یا اعتراض به راننده ی بی ملاحظه و وادار کردن وی به خارج کردن ماشین از محل؟ تجربه نشان داده است افراد محروم از این مهارت ها غالباً از استیفای حقوق خود ناتوان هستند و ناچار می شوند در این شرایط خاص، هزینه های زیادی را برای رفع و رجوع اشتباهات رفتاری خود پردازند چراکه فرد خشمگینی که به جای صحبت و مذاکره و طرح خواسته ی خود از طرف مقابل، متوسل به خشونت می شود گاهی این اشتباه به بهای نابودی زندگی خودش یا دیگران، تمام می شود.

در فضای مجازی و در بستر شبکه های اجتماعی، مجموعه ای از راهکارهای مربوط به نحوه ی فعالیت برخط وجود دارد که مبانی نظری آن، مسئولیت پذیر کردن کودکان در برابر محتوایی است که ایجاد می کنند و رفتاری که بروز می دهند؛ کودکان یاد می گیرند در برابر مسائل مختلفی که ممکن است در فضای سایبر تجربه کنند، گزینش های شایسته ای داشته باشند و به این ترتیب با مهارت های استفاده صحیح از فضا مجازی آشنا شوند. البته باید در جهت موثر واقع شدن این خط مشی ها، در موارد نقض عمدی، واکنش های و ضمانت اجرای متناسبی اعمال کرد؛ مانند محرومیت از اینترنت، تماس با والدین دانش آموز و غیره. اما در موارد نقض غیر عمدی و تصادفی باید به عنوان فرصتی برای آموزش کاربران در خصوص شیوه ی اجتناب آن ها در مواجهه با مسائل مشابه در آینده، استفاده نمود.

۴-۳- مهارت ارتباط با همسالان

کودکان در جریان تعامل با دیگران، ارزش ها، رفتارها و باورهای را که به عضویت آن ها در جامعه کمک می کند فرا می گیرند. بنابراین آموختن مهارت چگونگی ارتباط با همسالان از بسیاری خشونت ها و جرائم بعدی پیشگیری می کند. کودکان با درک تفاوت میان رفتارهای مثبت و منفی در دوستی ها، در تعاملات اجتماعی خویش آگاهانه تر عمل خواهند کرد. بسیاری از آن ها فاقد مهارت های لازم برای دوست یابی و حفظ دوستی ها هستند که بنظر می رسد اگر در دوران کودکی، آموزش ببینند می توانند روابطشان را بهبود بخشند و از رشد اجتماعی خود نتیجه بهتری بگیرند. نیاز کودکان به برتری یافتن بر یکدیگر می تواند به رقابت ناسالم منجر شود؛ بسیاری از کودکان با تمسخر یکدیگر، بدجنسی می کنند و به همین جهت به راحتی اختلاف پیدا می کنند چراکه همسالان به آن ها فشار زیادی وارد می کنند تا مرتکب رفتارهای نادرست شوند لذا جنجال میان دوستان، امر شایعی است (ورنون، ۱۳۹۳: ۶۵-۶۷).

از سوی دیگر علاوه بر والدین و مربیان از دیگر عوامل مهمی که می تواند در شکل گیری شخصیت کودکان در استفاده از فضای مجازی نقش مهمی ایفاء کند، فرزندان یا اطرافیان بزرگتر از آن ها هستند. البته سپردن مسئولیت به این همسالان برای خود آن ها نیز مفید خواهد بود زیرا برای حفظ وجهه ی خود در برابر کوچک ترها، سعی می کنند مرتکب رفتار ناشایست نشوند؛

چراکه به خوبی می دانند کوچک ترها رفتارشان را تعقیب کرده و منتظر تقلید هستند. شواهد نشان داده است بکارگیری این گروه در کنترل بزه و دیگر انحرافات اخلاقی و اجتماعی کودکان مفید بوده است به همین جهت بنظر نمی رسد در هدایت فعالیت های بر خط کوچک ترها نتیجه ی مغایری حادث شود؛ در حقیقت این دسته از افراد که می توانند دانش آموزان، همسایگان یا بهتر از همه، خواهرها و برادرهای بزرگ تر باشند علاوه بر آنکه به کوچک ترها نحوه ی استفاده ی صحیح از فضای مجازی را می آموزند، مراقب اشتباهات آنها نیز خواهند بود و چنانچه آموزش ببینند، می توانند با تذکرات صحیح از ارتکاب مجدد خطا، جلوگیری کنند.

۴-۴- مهارت اجتناب از رفتارهای فردی زمینه ساز جرم

مطالعات جرم شناختی نشان می دهد که در بسیاری از مواقع، رفتار عمدی یا سهوی افراد موجبات تسهیل در بزهکاری و بزه‌دیدگی آن‌ها را فراهم می‌کند. دوری از خانواده و پناه بردن به افراد ناشناس، ارتباطات نامتعارف با افراد نامحرم در محیط های کاری، معاشرت با همسالان منحرف و مجرم، حضور در محافل تدخین مواد مخدر و بسیاری از موارد دیگر از مصادیق رفتارهایی هستند که عاملین آن‌ها را در معرض درگیر شدن در جرم یا انحراف قرار می‌دهد. بسیاری از افراد با این تصور که قدرت کنترل وضعیت را دارند خود را در وضعیت های پیش جنایی یا پرخطر قرار می‌دهند غافل از آنکه ممکن است اوضاع از کنترل آن‌ها خارج شود و مورد سوء رفتار قرار گیرند. مشکل وقتی جدی تر می‌شود که این رفتارها بتدریج در اثر تکرار مبدل به عادت و فرهنگ شود که در آن صورت، جایگزین کردن آن‌ها با رفتارهای صحیح بسیار دشوار خواهد بود. شناخت و اجتناب از این رفتارها موجب آسایش فرد و جامعه و کاهش آمار ارتکاب جرم خواهد بود (محمد نسل، ۱۳۸۰: ۹۷-۹۸).

تردید نیست اگر تمامی پیش بینی ها در خصوص عدم مواجهه ی کودکان با مسائل بی پرده ی جنسی در فضای مجازی در نظر گرفته شود باز هم صدر صد نتیجه بخش نیست و این امکان وجود دارد که کودکان به گونه های مختلف با این مسائل مواجه شوند بنابراین باید با اتخاذ تدابیری، آثار نامطلوب مواجهه با این موارد را به حداقل رساند. آموزش مهارت مواجهه ی با این وضعیت ها به کودک، می تواند به عنوان یک راهبرد مناسب بکار گرفته شود تا به هنگام رویارویی، آن‌ها را گزارش کند و از والدین و مربیان کمک بخواهد البته والدین نباید کودکی را که از آن‌ها استمداد کرده، مجازات کنند زیرا واکنش های نابه جا می تواند آثار معکوس و عواقب نابهنجاری به دنبال داشته باشد. باید فضا به گونه ای باشد که کودکان، مسائل مبتلابه دنیای مجازی خود را آرام و آزاد - نه با اضطراب تنبیه و مجازات- مطرح کنند.

۴-۵- برگزاری کارگاه های آموزشی برای والدین

شواهد نشان می دهد خانواده های دارای خرده فرهنگ های بزهکارانه یا خانواده های برخوردار از سوابق سوء جرم و انحراف یا خانواده هایی که پرخاشگری در آن‌ها نهادینه شده، معدنی از عوامل خطر هستند که بیش از همه، اعضای خانواده به ویژه کودکان را در معرض آسیب و انحراف قرار می‌دهند. از اهداف برنامه های پیشگیری رشدمدار، شکوفایی محبت متقابل میان والدین و فرزندان از طریق افزایش هم بستگی خانوادگی، آموزش والدین در خصوص چگونگی رشد و پیشرفت طفل، آموختن

نگرش مسئولیت پذیری در قبال فرزندان و نیز چگونگی ارتباط درست با فرزندان و غیره می باشد. بدین منظور در پژوهش های انجام شده، مددکاران اجتماعی به عنوان مشاور به منازل رفته و مهارت های اجتماعی را آموزش داده اند. در یک پروژه ی صورت گرفته در شهر مونترال در میان مادران ۱۸ یا ۱۹ ساله ای که به لحاظ ناخواسته بودن حاملگی، آماده ی ایفای وظایف مادری نبودند مددکار اجتماعی هفته ای یکبار نزد آن ها رفت و با شنیدن مشکلات آن ها، چگونگی رفتار و بازی با کودک را آموزش داد. همچنین به والدین آموزش داده می شد که برای تربیت و پرورش صحیح طفل، ضمانت اجرای مناسب در نظر بگیرند. این پروژه ی درمانی برای یک گروه ۱۲ نفری از والدین به مدت ۱۳ هفته و هر هفته ۲ ساعت صورت گرفت. این تحقیق، تجربه ی بسیار موفق تعلق یافته و کار آیی پیشگیری رشد مدار را نمایان کرده است.

در پروژه ی دیگری در مونترال، برنامه این بود که بچه ها خود را کنترل کرده، هیجانانگیز و احساسات خود را شناسایی و اختلافات را حل کنند. برای انجام این مهم، از یک سو والدین برای روش های ایفای مهارت های اجتماعی آموزش می دیدند و از سوی دیگر، اطفال در قالب تشکیل جلسات، نقش های اجتماعی را بتدریج فرا می گرفتند. هدف این بود که اطفال بتوانند به عوامل محیطی پاسخ مناسب بدهند و این پاسخ صورت بگیرد تا منجر به ارتکاب جرم نشود. در خصوص یادگیری مهارت ها این اهداف مدنظر بود: اقدامات تنبیهی باید بتواند رفتارهای ضد اجتماعی را برای افراد مشخص کند؛ معاشرت با اطفال دیگر به آن ها اجازه ی الگوبرداری بدهد؛ ترس و اضطراب اطفال درمان شود و در نهایت به فرد قدرت گفتگو را آموزش می دهند. بدین منظور کارگاه هایی ۴ تا ۷ نفره تشکیل شد و دو مددکار اجتماعی رهبری این گروه ها را بر عهده گرفتند و مفاهیم مورد نظر را از طریق پخش فیلم و اجرای تئاتر با مشارکت اطفال مشکل دار و بی مشکل آموزش دادند. نتایج این پروژه نیز بسیار خوب ارزیابی شده است (بابایی، ۱۳۸۹: ۲۸۳-۲۸۴).

نتیجه آنکه از آنجایی که اولین محیطی که توجه متصدیان پیشگیری رشد مدار را به خود جلب می کند، خانواده و به تبع آن والدین هستند؛ چنانچه بتوانیم با برگزاری کارگاه های مهارت افزایی، توصیه ها و آموزش های را به والدین منتقل کرده و آن ها را با خطرات و همچنین کارکردها، مزایا و معایب فضای مجازی و شبکه های اجتماعی بیشتر آشنا کنیم به ثمر بخشی اهداف تدابیر رشد مدار نزدیک خواهیم شد. به عنوان مثال والدین پس از برگزاری کارگاه های آموزشی باید بتوانند مهارت های زیر را به فرزندان خود آموزش دهند:

۱. ایجاد حس مسئولیت پذیری و توانایی انتخاب گزینه های سالم به هنگام استفاده از فضای سایبر (فراگیری نحوه ی استفاده ی صحیح و بهینه از فضای مجازی)

۲. تصمیم گیری بجا و مناسب درباره ی محتوایی که قرار است مشاهده کنند و آموزش نحوه ی رویارویی با محتوای نامناسبی که ممکن است مشاهده کنند در جهت کاهش عواقب سوء آن

۶-۴- استفاده از ظرفیت رسانه های عمومی برای آموزش کودکان

از آنجایی که بسیاری از والدین و مربیان درباره ی ضرورت سلامت اینترنت یا ماهیت و میزان خطرات آن، اطلاعات کافی در اختیار ندارند، استفاده از ظرفیت رسانه ها به ویژه رسانه ی ملی در این خصوص می تواند بسیار موثر و راهگشا باشد. این فرایند

آموزشی می تواند به کودکان یاد دهد برای عدم مواجهه با موقعیت های ناامن چه کارهایی انجام بدهند یا انجام ندهند همچنین در رسانه ملی مهارت های مختلف از قبیل مهارت های تفکر و قضاوت، به والدین و مربیان و سایر افرادی که می خواهند شیوه های مقابله با خطرات زندگی را به کودکان بیاموزند آموزش داده شود تا به هنگام مواجهه با خطرات، دچار سردرگمی نشوند. البته برنامه های رسانه های عمومی نمی توانند موضوعات پیچیده ی آموزشی را ارائه کنند؛ این برنامه ها برای انعکاس پیام های نسبتاً ساده مناسب هستند. به عنوان مثال در ایالات متحده آمریکا در اواخر دهه ۱۹۸۰ یک برنامه ی تبلیغاتی گسترده با هدف آگاه سازی عمومی اعلام داشت: "ساعت ده شب است آیا می دانید فرزندتان کجاست؟" به این ترتیب برنامه های مشابهی از سوی رسانه ها با موضوع سلامت اینترنت می تواند پیام های اینچینی منعکس کند:

"فعالیت های بر خط امروز فرزندتان چه بوده است؟"

"شما هم می توانید یاد بگیرید چگونه از فرزندتان در اینترنت محافظت کنید"

"آیا به خودتان اجازه می دهید یک غریبه در اتاق خواب فرزندتان باشد"

پیام اخیر برای ترغیب مردم به قرار دادن کامپیوتر در قسمت عمومی منزل می تواند موثر باشد.

لازم به ذکر است نشریات الکترونیکی و حتی شبکه های اجتماعی نیز می توانند نقش سازنده ای را در این مسیر ایفاء کنند به این شکل که فهرست جامعی از سایت های آموزشی را در قالب برنامه های آموزنده در اختیار مخاطبان قرار دهند.

۵- تحلیل و بررسی پرونده های قضایی با رویکرد پیشگیری رشدمدار از جرائم مرتبط با شبکه های اجتماعی

۵-۱- پرونده قضایی شماره ۱:

در تاریخ ۲۲ خردادماه ۹۸ طبق گزارش پلیس فضای تبادل و تولید اطلاعات، با رصد و پایش فضای مجازی که توسط کارشناسان این پلیس در بستر شبکه اجتماعی اینستاگرام انجام می شود، صفحه ای با بیش از ۲۶۴۰ دنبال کننده شناسایی می شود که گرداننده ی آن، با عضوگیری در این صفحه، اقدام به انتشار مطالبی مجرمانه شامل توهین به امام زمان (عج) و امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری، انتشار محتویات مبتذل و مستهجن، فعالیت تبلیغی علیه نظام جمهوری اسلامی و تحریک مردم به انجام اقدامات اعتراضی و خرابکارانه و غیره می نماید. پس از گزارش موضوع به دادستانی، مراتب به شعبه دادرسی در جهت رسیدگی ارجاع می شود. با دستور دادرسی، مشخصات مالک خط تلفن همراه متصل به حساب کاربری از مخابرات استعلام می شود. از آنجایی که متهم در آدرس اعلامی از سوی مخابرات شناسایی نمی شود و دستگیری وی در آدرس مذکور به نتیجه نمی رسد با تحقیقات محلی، مشخص می شود متهم در هتلی در شهرستان دیگری مشغول آشپزی می باشد. از سوی شعبه دادرسی، نیابت قضایی به شهرستان محل کار متهم اعطاء می شود و متهم، دستگیر و ادله ی دیجیتال وی توقیف می شود. متهم که ۱۷ ساله می باشد در جلسه بازجویی بیان می کند که تحت تاثیر شبکه های ماهواره ای- بی بی سی و من و تو- و با توجه به وضعیت اقتصادی نابسامان و همچنین بیکاری و گرانی، کلیه مطالب داخل صفحه اینستاگرامی خودش را از کانال ها و صفحات دیگر کپی کرده و به اشتراک

گذاشته است و مدعی می شود از عواقب قانونی این اقدامات، بی خبر بوده است و به هیچ عنوان قصد براندازی نظام و توهین به مقدسات را نداشته است. در بررسی سوابق کیفری متهم، مشخص می شود که فاقد سابقه کیفری می باشد. بازپرس پرونده در تاریخ ۱۶ آبان ۹۸ قرار جلب به دادرسی متهم را به اتهامات انتشار محتویات مستهجن در سامانه های مخابراتی (شبکه اجتماعی اینستاگرام) و انجام فعالیت تبلیغی علیه نظام جمهوری اسلامی ایران و همچنین قرار منع تعقیب متهم را از اتهامات نشر اکاذیب رایانه ای و توهین به مقدسات و رهبری به دلیل عدم کفایت ادله اثباتی صادر می نماید که پس از موافقت دادستان با قرارهای صادره، از آنجایی که رسیدگی به اتهام انتشار محتویات مستهجن در صلاحیت دادگاه کیفری ۲ می باشد و رسیدگی به اتهام فعالیت تبلیغی علیه نظام در صلاحیت دادگاه انقلاب می باشد، دادستان در قالب دو فقره کیفرخواست، مجازات متهم را به استناد ماده ۷۴۲ قانون مجازات اسلامی (ماده ۱۴ قانون جرائم رایانه ای) از رئیس دادگاه کیفری دو و به استناد ماده ۵۰۰ قانون مجازات اسلامی- بخش تعزیرات- از دادگاه انقلاب تقاضا می کند. پس از تشکیل جلسه دادرسی و قبول اتهام متهم از سوی وی در دادگاه کیفری، حسب دادنامه مورخ ۲۴ دیماه ۹۸ رئیس شعبه ۱۰۱ دادگاه کیفری ۲ بزهکاری متهم را محرز و عمل ارتكابی وی را منطبق با ماده ۷۴۲ تشخیص داده است و متهم را به پرداخت چهل میلیون ریال جزای نقدی محکوم نموده است. پس از ابلاغ دادنامه به محکوم علیه، نامبرده به استناد ماده ۴۴۲ قانون آیین دادرسی کیفری مراتب عدم اعتراض و تقاضای تخفیف خود را به دادگاه اعلام می کند که دادگاه مستندا به ماده فوق الذکر، یک چهارم از مجازات را تقلیل می دهد و با توجه به قطعیت دادنامه نسبت به ارسال پرونده به واحد اجرای احکام کیفری دادرسی اقدام می کند و محکوم علیه سه میلیون تومان جریمه را می پردازد و پرونده اجرای احکام کیفری مختومه می شود. همچنین پس از تشکیل جلسه دادرسی و قبول اتهامات متهم از سوی وی در دادگاه انقلاب، حسب دادنامه مورخ ۲۴ دیماه ۹۸ رئیس دادگاه انقلاب، بزهکاری متهم را محرز و عمل ارتكابی وی را منطبق با ماده ۵۰۰ قانون مجازات اسلامی تشخیص داده و متهم را به تحمل یک سال حبس تعزیری محکوم می نماید ولی در اجرای ماده ۴۶ قانون مذکور، حبس وی را به مدت سه سال معلق می نماید و در ذیل دادنامه ذکر می شود چنانچه محکوم علیه در ایام سه ساله تعلیق، مرتکب بزه های مندرج در ماده ۵۴ قانون مجازات اسلامی شود حکم معلق، لغو و به اجرا گذاشته خواهد شد. پرونده با ثبت محکومیت تعلیقی در واحد سجل کیفری دادرسی مختومه می شود.

تحلیل پرونده: انگیزه اولیه متهم فوق، سیاسی بوده است و البته به دلیل فضای مسموم شبکه اجتماعی غیر بومی اینستاگرام و مجرد بودن وی، نامبرده با انگیزه غیر اخلاقی و جذب عضو بیشتر، مبادرت به انتشار محتویات مستهجن در صفحه خود نیز نموده است. با توجه به مطالب عنوان شده از سوی متهم در جلسه بازجویی مبنی بر اینکه تحت تاثیر شبکه های ماهواره ای- بی بی سی و من و تو- و با توجه به وضعیت اقتصادی نابسامان و همچنین بیکاری و گرانی، کلیه مطالب داخل صفحه اینستاگرامی خودش را از کانال ها و صفحات دیگر کپی کرده و به اشتراک گذاشته است و مدعی شده از عواقب قانونی این اقدامات، بی خبر بوده است و به هیچ عنوان قصد براندازی نظام و توهین به مقدسات را نداشته است لذا به نظر می رسد برای از بین بردن انگیزه ی چنین متهمانی، تدابیر پیشگیری اجتماعی جامعه مدار شامل آموزش های مذهبی برای نهادهای نهادینه کردن اخلاق سایبری و همچنین ارتقای سواد رسانه ای با توجه به آنکه متهم بارها عنوان داشته که فریب رسانه های معاند را خورده است، الزامی است. ضمنا فعال سازی سمن هایی که دغدغه حفظ ارزش های نظام و انقلاب را دارند برای انعکاس دستاوردهای انقلاب اسلامی برای نسل جوان، در

این مسیر می تواند بسیار راهگشا باشد. بدیهی است که اقتصاد سالم و پویا و ثبات قیمت ها و کنترل تورم و ایجاد اشتغال و فراهم کردن تسهیلات ازدواج جوانان، در خشکاندن ریشه های این قسم از جرائم، نقش غیر قابل انکاری ایفاء می کنند. لازم به توضیح است که اقدام دادگاه انقلاب در اعمال تعلیق مجازات حبس محکوم علیه به دلیل آنکه بند الف ماده ۴۷ قانون مجازات اسلامی جرائم علیه امنیت داخلی و خارجی را از مستثنیات تعویق و تعلیق دانسته است خلاف نص صریح قانون می باشد و چنانچه دادگاه، اراده ای برای کمک به محکوم علیه داشت می توانست به لحاظ ندامت و فقدان سابقه کیفری، در راستای ماده ۳۷ قانون مجازات اسلامی، مجازات وی را تخفیف دهد.

نکته لازم به ذکر این است که متاسفانه به دلیل تراکم بالای کاری قضات دادرها و محاکم و عدم تخصص غالب قضات در موضوعات جرم شناسی و همچنین محدودیت های پژوهشگران در دسترسی به این پرونده ها، هیچگاه به درستی ابعاد مختلف این جرائم مورد کنکاش واقع نمی شود و هر روز بر دامنه ی این بزه ها و بزهکاری ها افزوده می شود.

۵-۲- پرونده قضایی شماره ۲:

در تاریخ ۲۹ فروردین ۹۷ حسب گزارش پلیس فتا، کانال و گروه تلگرامی با محتوای غیر اخلاقی شناسایی می شود. با بررسی های انجام شده مشخص می شود شخص مونتژی به هویت خدیجه، مالک خط تلفن همراهی است که ایجاد کننده ی این کانال و گروه می باشد. با احضار وی توسط بازپرس، مشخص می شود که خط مذکور در اختیار فرزندش به نام امیرحسین می باشد. امیرحسین که ۱۷ ساله می باشد ضمن اقرار به جرم ارتكابی در محضر بازپرس، بیان می کند که کانال وی ۱۳۸۰ عضو و گروه تشکیل شده توسط وی بیش از ۵۱۰۰ عضو دارد که البته می گوید تعداد واقعی اعضاء بسیار پایین تر از این ارقام هستند. او مدعی می شود هدفش از تشکیل این گروه و کانال، کسب درآمد از راه تبلیغات در این فضا بوده است اما به توصیه ی دوستانش برای جذب اعضای بیشتر، به انتشار مضامین غیر اخلاقی روی آورده است و اظهار می کند که نمی دانسته که این کارش، جرم تلقی می شود. با توجه به سن بزهکار و عجز خانواده از انتخاب و کیل، وفق ماده ۴۱۵ قانون آیین دادرسی کیفری از طریق کانون و کلا برای متهم و کیل تسخیری گرفته می شود. و کیل متهم در لایحه ی خود در مقام دفاع از موکلش به جهل وی به جرم بودن فعل ارتكابی استناد می کند و به دلیل سن بزهکار، تقاضای صدور قرار منع تعقیب برای متهم می نماید. بازپرس پرونده در تاریخ ۲۲ مهرماه ۹۷ قرار جلب به دادرسی متهم را به اتهام انتشار محتویات مبتذل و مستهجن از طریق شبکه اجتماعی تلگرام صادر می نماید که پس از موافقت دادستان با قرار صادره، دادستان در قالب کیفرخواست، مجازات متهم را به استناد ماده ۷۴۲ قانون مجازات اسلامی (ماده ۱۴ قانون جرائم رایانه ای) از رئیس دادگاه کیفری دو تقاضا می کند. پس از تشکیل جلسه دادرسی و قبول اتهام از سوی متهم و وکیل وی در دادگاه، حسب دادنامه مورخ ۵ آذرماه ۹۷ رئیس شعبه ۱۰۶ دادگاه کیفری ۲ بزهکاری متهم را محرز و عمل ارتكابی وی را منطبق با ماده ۷۴۲ تشخیص داده است و متهم را با لحاظ سن وی با رعایت بند «ت» از ماده ۸۹ قانون مجازات اسلامی به پرداخت مبلغ سه میلیون ریال جزای نقدی محکوم نموده است که به دلیل عدم اعتراض به دادنامه صادره، پس از قطعیت دادنامه و ارسال پرونده به واحد اجرای احکام کیفری دادرها، محکوم علیه با اعمال تخفیف ۲۰ درصدی از سوی

واحد اجرای احکام به لحاظ پرداخت جریمه در فرجه ی ده روزه، ۲۴۰ هزار تومان جریمه را می پردازد و پرونده مختومه می شود.

تحلیل پرونده: انگیزه متهم فوق، غیر اخلاقی و البته بنابر ادعای خودش مالی بوده است. با توجه به آنکه متهم در سن نوجوانی مرتکب جرم مذکور شده است؛ به نظر می رسد برای از بین بردن انگیزه ی چنین متهمانی، تدابیر پیشگیری اجتماعی رشد مدار شامل ارتقای مهارت های مشارکت در دنیای مجازی از جمله مهارت ارتباط با همسالان- با توجه به اظهارات وی که به توصیه دوستانش، محتوای مستهجن را در کانال و گروه تلگرامی خودش منتشر می کرده است- توصیه می شود بدون شک توجه جدی به نقش سرمایه ی اجتماعی خانواده، مدرسه و محله در تربیت قشر کودک و نوجوان می تواند از ورود آن ها به مهلکه ی بزهکاری، جلوگیری کند.

علت شناسی بزهکاری این متهم، مبین این مطلب است که ناآگاهی مرتکب، نسبت به قوانین فضای مجازی و فقر اطلاعاتی والدین او نسبت به کارکرد شبکه های اجتماعی از علل ارتکاب بزه از سوی او بوده است. لازم به توضیح است با توجه به الزام دادسرا به تشکیل پرونده شخصیت در جرائم اطفال و نوجوانان، به استناد مواد ۲۰۳ و ۲۸۶ قانون آیین دادرسی کیفری برای این متهم با دستور بازپرس، پرونده شخصیت تشکیل شده است و مشخص شده که پدر متهم فوت کرده است و متهم با مادرش زندگی می کند و همین موضوع در تعیین میزان مجازات وی مؤثر بوده است. البته بهتر بود دادگاه محترم با استفاده از نهادهای قانون مجازات اسلامی از قبیل مجازات های تکمیلی و تبعی موضوع ماده ۲۳ قانون مذکور یا تعویق مراقبتی موضوع ماده ۴۰ تکالیف نظارتی را برای محکوم علیه مقرر می کرد.

متأسفانه در جامعه امروزی ما موضعی انفعالی از سوی مسئولین و مردم در قبال آسیب های روزافزون شبکه های اجتماعی گرفته شده است در حالی که با بکارگیری همه ی ظرفیت های موجود می توان قشر نوجوان را از افتادن در این دام ها رهایی داد؛ برگزاری کارگاه های آموزشی برای والدین و استفاده از ظرفیت رسانه های عمومی برای آموزش نسل در حال رشد می تواند نتایج بسیار مطلوبی را در پیشگیری از این جرائم، به ارمغان آورد.

۶ - نتیجه گیری

همان گونه که بیان شد آسیب شناسی معضلات اجتماعی در کشور ما در سنوات اخیر نشان می دهد که پدیده ی نوین شبکه های اجتماعی بر امنیت فردی، خانوادگی و اجتماعی تاثیرات غیر قابل انکاری داشته است به نحوی که حتی در مقوله ی بنیان خانواده می توان گفت که لبه ی تیز تیغ شبکه های اجتماعی در حال نزدیک شدن به ریشه خانواده ایرانی است. با مذاقه در پرونده های کیفری محاکم و دادسراها در چند سال اخیر، به وضوح، تاثیرات مستقیم و غیر مستقیم شبکه های اجتماعی بر وقوع جرایم قابل مشاهده است. در این پژوهش تلاش ما بر این قرار گرفت تا نحوه ی اجرای کارکردهای پیشگیرانه ی رشد مدار را بر ناهنجاری های موجود در این فضا بیآزماییم و در این راستا با تحلیل دو پرونده قضایی برای دستیابی به نگاهی واقع بینانه و منطقی، نتیجه گیری نماییم. بنابر این با توجه به علت شناسی رفتار کاربران، پیشنهاد می شود:

۱- با توجه به آنکه اقتصادی و مقرون به صرفه بودن پیشگیری از جرم به ویژه پیشگیری زودرس به موجب تحقیقات به عمل آمده، به اثبات رسیده است بنابراین باید اسناد بالا دستی همچون قانون برنامه توسعه کشور، این موضوع را به عنوان یکی از اولویت ها قرار دهد تا بودجه مناسب برای کارهای پژوهشی در این حوزه تخصیص داده شود چراکه هر هزینه ای در این موضوع، سرمایه گذاری محسوب می شود علی الخصوص در خصوص جرائم فضای مجازی که برخوردهای کیفری چندان نمی تواند بازدارنده باشد.

۲- پیشگیری از جرم باید از حالت سنتی به شکل مدرن و علمی درآید؛ بدون شک یکی از راه های تحقق این مهم، ایجاد سامانه های هوشمند و یکپارچه برای ثبت دقیق آمار و اطلاعات مربوط به جرائم فضای مجازی است مشروط به اینکه این آمار و داده ها در اختیار جرم شناسان و سایر متخصصان قرار گیرد؛ چراکه متأسفانه به دلیل تراکم بالای کاری قضات دادسراها و محاکم و البته عدم تخصص غالب قضات در موضوعات جرم شناسی و همچنین محدودیت های پژوهشگران در دسترسی به این آمار و پرونده ها، هیچگاه به درستی ابعاد مختلف این جرائم مورد کنکاش واقع نمی شود و داده های مفید این پرونده ها به بایگانی ها منتقل می شود.

۳- پیشگیری رشد مدار از جرائم مرتبط با شبکه های اجتماعی، یک موضوع میان رشته ای است بنابر این باید کار گروهی متشکل از روانشناسان، جامعه شناسان، متخصصان فناوری اطلاعات و غیره در معیت حقوقدانان تشکیل شود و جنبه های مختلف را مورد بررسی قرار دهند تا پیشنهادات مفید و عملیاتی برای جرم زدایی از بستر این شبکه ها ارائه نمایند. البته به زعم نگارنده یکی از مشکلات پژوهشی در کشور ما، فردی بودن پژوهش هاست که در حوزه ی پیشگیری از جرائم به ویژه جرائم فضای مجازی نیز به طریق اولی، این نقصان، ملموس است. در این راستا پیشنهاد می شود به جای تحقیقات انفرادی، گروهی از محققان شامل اساتید رشته های مرتبط، قضات و وکلا مشارکت نمایند.

۴- یکی از موثرترین راه ها برای کاهش آسیب های اجتماعی نوظهور ناشی از فضای مجازی و شبکه های اجتماعی، سواد رسانه ای است. متأسفانه سهم سواد رسانه ای در فرهنگ ما بسیار ناچیز است چراکه ما وقتی با تاثیرات نامناسب انواع رسانه ها از قبیل شبکه های ماهواره ای یا استفاده نابه جا از اینترنت و شبکه های اجتماعی که به صورت افت تحصیلی یا اختلالات اخلاقی و رفتاری مواجه می شویم آن وقت به راه های درمانی می اندیشیم در حالی که بهتر است این گروه را به صورت فعالانه به ابزار نیرومندی بنام سواد رسانه ای تجهیز کنیم تا خود به کمک والدین و غیره دست به گزینش گری و پالایش بزنند و رژیم مصرف رسانه ای خود را تنظیم کنند (دهقانی، ۱۴۰۰: ۱۱۰). افزایش سواد دیجیتال کاربران در تمام سطوح به ویژه کودکان و آگاه سازی آنها در خصوص مخاطرات فضای مجازی می تواند آنها را مجاب سازد تا به فضای مجازی خوش بین نباشند و به درخواست های دوستی ناشناس پاسخ ندهند و از ارسال تصاویر خصوصی خود برای دیگران خودداری نموده و در ورود به گروه ها و ترک زود هنگام گروه های نابهنجار، دقت نموده و تماس افراد غریبه را مسدود نمایند. بنابراین از آنجایی که تدابیر آموزشی و آگاهی ساز، مهمترین رکن پیشگیری از جرائم فضای مجازی به حساب می آیند لذا تهیه و تدارک سخت افزاری و نرم افزاری در جهت آموزش نوجوانان، جوانان و والدین آن ها بسیار ضروری به نظر می رسد.

• منابع و مآخذ

- اکبری، لیلا، بررسی شیوه های پیشگیری از بزهکاری کودکان و نوجوانان در قواعد و اسناد بین المللی (۱۳۹۰) دانشگاه تهران.
- بیات، بهرام؛ شرافتی پور، جعفر، پیشگیری از جرم با رویکرد اجتماع محور (۱۳۸۷)، تهران، انتشارات معاونت اجتماعی نیروی انتظامی.
- پاک نیا، عبدالکریم، حقوق متقابل والدین و فرزندان (۱۳۸۲)، تهران، انتشارات کمال الملک.
- جلالی، علی اکبر، نظارت همگانی عامل پیشگیری جرایم در فضای مجازی (۱۳۸۹)، مجله کارآگاه، ش ۱۲.
- جوادی آملی، عبدالله، تفسیر تسنیم (۱۳۸۷)، تحقیق و تنظیم عبدالکریم عابدینی، قم، انتشارات اسرا.
- الحر العاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه (بی تا)، ج ۱۱، دارالاحیاء التراث العربی.
- حلّی، ابوالقاسم، نجم الدین جعفر بن حسن، شرایع الاسلام فی مسائل الحلال و الحرام (۱۴۰۳ ق)، ج ۱، انتشارات استقلال.
- خسروشاهی، قدرت اله؛ نامیان، پیمان، پیشگیری از جرم در پرتو آموزه های دینی (۱۳۹۰)، ش ۵۷ و ۵۸، نشریه مهندسی فرهنگی.
- دهقانی، روح اله؛ شیدائیان آرانی، مهدی، نقش امر به معروف و نهی از منکر در پیشگیری از جرائم مرتبط با شبکه های اجتماعی (۱۴۰۰)، مطالعات فقه و حقوق اسلامی، ۲۴، ۹۱-۱۱۴.
- رجیبی پور، محمود، مبانی پیشگیری اجتماعی از بزهکاری اطفال و نوجوانان (۱۳۸۷)، تهران، انتشارات منتهی.
- سلیمی، علی و محمد داوری، جامعه شناسی کج روی (۱۳۸۰)، قم، پژوهشکده حوزه و دانشگاه.
- طباطبایی، سید محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن (۱۴۱۷ ق)، ج ۳، قم، دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه.
- طوسی، محمد بن حسن، المبسوط فی فقه الامامیه (۱۳۸۷ ق)، ج ۱، المکتبه المرتضویه.
- فیض الاسلام، علی نقی، ترجمه و شرح نهج البلاغه (بی تا)، بی جا.
- کاتوزیان، ناصر، فلسفه حقوق (۱۳۷۷)، ج ۲، تهران، شرکت سهامی انتشار.
- کاریو، رویر، مداخله روانشناسی - اجتماعی زودرس در پیشگیری از رفتارهای مجرمانه (۱۳۸۱)، ترجمه علی حسین نجفی
ابرنادآبادی، مجله تحقیقات حقوقی، ش ۳۵-۳۶، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی.
- کلینی، ابوجعفر، اصول کافی (بی تا)، ج ۳، انتشارات علمیه اسلامیه.

– کی نیا، مهدی، **مبانی جرم شناسی** (۱۳۷۰)، ج ۱، انتشارات دانشگاه تهران.

– محمد نسل، غلامرضا و اشراقی، مهرداد، **نقش موقعیت در بزهکاری**، فصلنامه انتظام اجتماعی، ش ۳.

– میر محمد صادقی، حسین، **توسعه قضایی** (۱۳۷۹)، نشریه دادرسی، ش ۲۱.

– نجفی ابرندآبادی، علی حسین و هاشم بیگی، حمید، **دانش نامه جرم شناسی** (۱۳۷۷)، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.

– نجفی ابرندآبادی، **پیشگیری عادلانه از جرم** (۱۳۸۹)، علوم جنایی، تهران، انتشارات سمت.

UNCORRECTED PROOF